

FRANSA'DA KÖYLÜLERİN MORALI (*)

Jean Géraud ve Gérard Spitzer
Çeviren : Dr. Özer OZANKAYA

Tarım dünyasının modern topluma ayak uydurması sorununa büyük bir ilgi duyan Comité d'Analyse démographiques et sociales (C.A.D.E.S.) 1962'de Fransız Kamu Oyu Enstitüsü (Institut Français d'Opinion Publique) nden Fransız çiftçilerinin moralini incelemesini istedi. Bu incelemenin sonuçlarını özetlemeden önce, bu konuya ilgiyi haklı kılan nedenleri belirtmek zorunda görünmektedir.

Araştırmanın Amacı

Savaş sonrası Fransa gibi dinamik bir ekonomide, üreticilerle tüketicilerin ekonomik davranışlarının birbirine uyması gelişmenin sürekliliğini sağlamaktadır. Ekonomik öngörünün âletleri —modern toplumlarda bunların zorunluluğu üzerinde artık hemen kimsenin şüphesi kalmamıştır— bu uyumu kolaylaştırmak, talep karşısında arzın az veya çok olmasından doğacak dengesizlikleri önlemek görevini yerine getirirler. Fakat bu intibak işinin üreticilerin veya tüketicilerin baskısı altında yapılması, her iki tarafın ekonomik tasarılarının «endojen» veya «egzojen» olması, bireylerin belli bir biçimde katılmasını gerektirir. Bir tasarımın varlığı belli bir amacın ve bu amaca ulaşmak için kullanılacak araçların düşünülmesini gerektirdiği ölçüde, zorunlu olarak bir enerji harcamasıyla, engelleri yenme iradesiyle ve çabada sebatkârlık öğeleriyle birlikte gidecektir. İyimserlik, dayanıklılık ve gerçeklere intibak öğelerinin böyle bir bileşiminin «yüksek moral»i teşkil ettiği söylenebilir.

(*) Bu inceleme, Centre National de la Recherche Scientifique'in nazik müsaadesiyle, **Revue Française de Sociologie**'nin 1965 Özel Sayısından alınarak Türkçeye çevrilmiştir. (Ss. 2-15).

Fransız çiftçileri, bir toplumsal grup olarak topluca ele alındığında, dışardan bakan için kendi-kendilerinden ve başkalarından hoşnut olmıyan kişiler görünümünü vermektedirler: geleceğe güvenleri yoktur, cesaretsizlik belirtileri göstermektedirler, toplumun geriye kalan kısmını itham etmektedirler. «Köylü bunalımı», «köylü isyanı» terimleri artık günlük konuşmaların bir parçası olmaktadır.

Bu bunalımın belirtileri on yıldan fazla bir zamandanberi artarak ortaya çıkmaktalar. İlk barikatlar Merkezi Fransa'nın yolları üzerinde 1953'de görülmüştür. On yıl sonra çok büyük talepler biçiminde ortaya çıkan hareketler bütün ülkeye yayılmış bulunuyordu.

Böyle bir havada ekonomik tasarılar ya yoktur, ya da en azından tutarsızdır; teknik evrimin ortaya çıkardığı değişimlere yalnızca katlanılmıştır, intibak edilmiş değil. Bütün bu göstergeleri, Fransız çiftçilerindeki düşük moralin bir belirtisi saymak yanlış olmayacaktır.

Fransız köyü hakkında hâlâ eski düşünceleri (yün çorabı ve çamaşır makinesi stereotipleri) sürdüren şehirli nüfus, bir sorunun varlığını daha yeni keşfettiler. Tarımsal göç hareketinin genişliğini ortaya koyan 1962 sayım sonuçları bizzat uzmanlar için bile bir yeni bilgi olmuştur.

Şüphesiz tarım alanındaki her öngörünün istikrarsız oluşu yalnız Fransa'ya özgü bir husus değildir. Bir yandan insanoğlu, örneğin iklim gibi doğal etkenlerin işleyişine henüz çok az hâkim olabilmektedir. Öte yandan bütün günlük yaşayışı, kaprislerinin öngörülmesi az-çok imkânsız olan bir dogayla temaslardan kurulu bulunan köylüyü bu yaşam biçimlendirmiştir. Zorunlu planlama tedbirleri ile bu engellere çarpmışlar ve yumuşatılmaları gerekmiştir.

Yeni gelişmelere rağmen, başka sanayi ülkelerindeki durumla karşılaştırıldığında, Fransa'da köylülerin sayısal ve ekonomik ağırlığı hâlâ çok büyüktür; çiftçiler ülkedeki bağımsız üreticilerin (işletme başkanlarının) yarısından çoğunu, nüfusun (tüketicilerin) de beşte birini meydana getirmektedirler. Bundan dolayı, karşılaşılan intibak güçlüklerinin, yukarda sözü edilen bunalımın belirtilerinin toplum bütününden derin bir kopmaya (décalage) mı tekabül ettiğini belirtmek önemlidir.

İhtiyaçlar açısından bakıldığında çiftçilerin durumu objektif bir gözlemci tarafından kendi başına iyi veya kötü olarak değerlendir-

dirilemez. Sorunu psiko-sosyolojik açıdan ele almak zorunludur. Bundan dolayı çiftçilerin morali incelemeğe çalışılmış bunun için onların durumlarının bazı temel yanlarıyla ilgili tasarımlarına ve duygularına bakılmıştır: ekonomik şartlar ve üretim teknikleri, başka toplumsal gruplar karşısında (ve özellikle, hiç olmazsa zımnen bir özenilen grup olan şehir dünyası karşısında) kendi mesleğini ve yerini nasıl gördüğü, maddi yaşama şartları, çevredeki toplulukla (aile, köy) ilişkiler.

Kullanılan Yöntemler

Fransız Kamu Oyu Enstitüsünün giriştiği inceleme iki aşama içinde cereyan etmiştir.

1) Tesadüfi örneklemeyle dayalı anket tekniğine göre yapılan bir *nicesel* inceleme. 50 kişiyle yapılan serbest görüşmelerin derinlemesine bir tahliline dayanılarak, altmış sorulu ve sorun'un yukarıda değinilen değişik yanlarını kapsıyan bir soru-kâğıdı hazırlanmıştır. 1962 Mayısından Eylülüne kadar sahada yapılan inceleme ise ulusal ölçüde temsil edici nitelikte olan 3000 çiftçi arasında yürütülmüş ve 200 ayrı yerde cereyan eden anketler 134 anketçinin katılımıyla yapılmıştır.

2) İncelemenin ortaya koyduğu noktaları derinleştirmek için *niteliksel* bir incelemeye girişilmiş, bu cümleden olarak dört bölge monografisi ve bu bölgelerin herbirinde 70 ila 75 serbest mülâkat yapılmıştır.

Klatzmann'ın ölçütlerinde esinlenilerek seçilen dört anket bölgesi şunlardı: bir *yoksul* bölge (Margeride platosu üzerindeki Cantal'da); bir *zengin* bölge (Calvados'da, Pays d'Auge); bir *gelişme halinde* bölge (Aube'da, Champagne'da); bir *gerileme halinde* bölge (Hérault'da le Biterrois).

Kasım 1963'de Cantal'ın biribirine yakın dört köyünde yürütülen hazırlık incelemesi sırasında mülâkatlar için yöneltici olmıyan sorular kullanılmıştır. Toplanan verilerin tahlili, (aydınlanacak konuları düzenli bir biçimde belirten bir *mülâkat klavuzu* ortaya konmasına yaramıştır. İkinci aşama Clavador'da l'Aube'da ve 14 Hérault'da Mart 1964'de ve aynı zamanda cereyan etmiştir.

İncelenen bölgelerde, nüfus yoğunluğuna bağlı olarak birden beşe kadar köy bulunmakta, böylece her bölgenin nüfusu 1.300 ile 2.200 arasında değişmektedir. Monografileri hazırlanırken her yer için, köy istatistiklerinde veya daha önce yapılan çalışmalarda (de-

mografik coğrafya, iskân, tarım, ulaştırma, eğlence, makineleşme, çekim, merkezleri, öğretim, göçler, turizm, siyaset, din, vs.) bulunan verilerin bir dökümü yapılmıştır. Bunları mülâkatlar sırasında toplanan bilgilere katmak mümkün olduğu ölçüde, monografi metodu mülâkatların tahlilinde her zaman mevcut olan taraflılık tehlikelerini azaltmaya imkân vermiş olur.

Türlülük ve Uyum

Monografiler ayrıntılarda yersel özellikleri araştırmaya girişmekle, bir bölgeden ötekine görülen farklılıkları ve aynı bölgedeki köyler arasındaki farklılıkları ortaya koymaktadırlar. Bu farklar özellikle karşıt faaliyet tiplerinde (Hérault'da şarapçılık, Champagne'da büyük tahıl üretimi ve bazan bununla birlikte yapılan hayvancılık, Normandie'nin zengin hayvancılığı, Cantal'ın fakir polikültürü) kendini göstermektedir. Daha ince elendiğinde, çiftçiler grubunun içinde bir toplumsal tabakalaşma bulmak mümkündür; ancak bu tabakalaşmanın göstergelerini incelemek, burada yapmak istediğimiz şeyin dışında kalmaktadır. Son olarak niteliksel inceleme gibi, örneklemeyle dayalı araştırma da, kuşaklar arasında önemli tutum farkları bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Açıkça görüldüğü üzere tarım, mütecanis bir bütün teşkil etmemektedir. Bununla birlikte biz, görünüşü geniş ölçüde yansıtan ortak özellikler üzerinde duracağız. Bizzat çiftçilerin kendi algılamalarında da grup uyumunun etkeni olarak, esas itibariyle şehir dünyasına karşıt bir bütün —«dış grup»a karşı bir «iç grup»— teşkil ettikleri bilinci yer almaktadır.

Ancak köylülerin bunalımı da doğrudan doğruya bu karşıtlık içinde, karşılaştırmaya esas olacak bir dış düzenin varlığında, dış grupla ilişkilerin değerlendirilişinde ortaya çıkmaktadır. Köylü bunalımı yalnızca *görelî* bir olgudur ve ilk bakışta ayırdedilebilecek memnuniyet ve memnuniyetsizlik verici hususların bizzat kendileri de şehir dünyasıyla yapılan karşılaştırmalarla belirlenmektedir.

Memnunluk Verici Sayılan Hususlar

Mülakâtlar sırasında sadece çiftçilerin kendiliklerinden söyledikleri hususlar gözönüne alınacak olursa, memnuniyet verici buldukları hususları, şikâyetçi oldukları hususlardan daha seyrek olarak, daha geç ve özellikle daha kısa bir biçimde hatırladıkları görülmüştür. Bununla birlikte unutmamak gerekir ki bu köylüler mülakât veren kişi rolündedirler ve bunlar genellikle, hiç olmazsa

Fransa'da, şikâyetleri, üzüntüleri ağır göstermekten bir memnuniyet duyma eğilimi gösterirler; üstelik bu rolü, şehirden gelme sosyal psikologların önünde oynamaktadırlar. Bu rol, ifade edilen duyguların mahiyetinde değişse de, hiç olmazsa şiddet derecesinde bir yanılmaya yol açabilmekte, dolayısıyla memnuniyet verici olduğu söylenen hususlar, böyle sayılan bütün hususların iyi bir ölçüsü olmamaktadır.

Mülâkat sonuçlarının geniş ölçüde ortaya koyduğu memnuniyet noktalarının başta geleni, çiftçilik mesleğine bağlılıkta görülmektedir. Kendileriyle konuşulan çiftçilerin % 84 ü mesleklerini sevdiklerini, *erkelerin* %50 si çiftçiliği çok sevdiklerini, % 61 i başka bir iş yapmayı hiç düşünmemiş olduklarını ve 25 yaşından küçük olan çiftçilerin % 40 ı da oğullarının toprağa bağlı kalmasını dilediklerini söylemişlerdir. Mesleklerini sevmediklerini söyleyen azınlık ise kadınlar, küçük çiftçiler ve özellikle küçük şarap üreticileri arasında çok daha geniş bir yer tutmaktadır.

Mesleğe karşı bu bağlılığı yapan nedir? Şüphesiz başka bir faaliyet alanına atılmanın güçlüğü karşısında duyulan güvensizlik duygusunun yerini belirtmek gerekir. Konuşulan çiftçilerin % 58 i, tarımı terketmek zorunda kalsalardı başka bir işi güçlükle yapabilecekleri düşüncesinde olduklarını söylemiştir.

Fakat bu meslek aşkında bir tevekkülün yeri olsa da, «toprak ana» ya bağlılığın, tabiatın çekiciliğinin, açık ve temiz havanın, başka hiçbir meslekte bu «serbestliğin» bulunamayacağı duygusunun da yeri vardır. Bu meslekte herkes kendi efendisidir. İş saatleriyle bağlı değildir. Hayatın ve mesleki çalışmanın üzerindeki zorlayıcı kayıtlar tabiatın zorlamalarıdır; başka insanlarca zorla kabul ettirilen kyıtlar değildir.

Toprak mülkiyetine bağlılığın çok canlı olduğu Cantal gibi yerlerde *baba ocağı* düşüncesi özellikle önem kazanmaktadır. Doğa güçleriyle birarada bulunma dinsel duygusu, toprağı değerlerin en ilki ve en sağlamı sayan ve hâlâ yaşıyan normlar, daha yakın zamanların, yani Fransız Devrinden sonraki dönemin geleneklerine—köylünün toprağı üzerindeki bağımsız hayatına kıskançlıkla sarılması— karışmış bulunmaktadır. Çiftçiler meslek aşklarını haklı göstermeğe çalışırlarken yine şehir dünyasını karşılarına almakta, kendi yaşayışlarını, hergün fabrikada yoklamaya tabi olan, usta ve işçi başlarının denetiminde çalışmak, büyük binalar içinde yığılmak, duman ve gürültülerin içinde yaşamak gibi zorunluluklar altında bulunan işçilerin yaşayışlarıyla karşılaştırmaktadırlar.

Araştırmanın yine önemli ölçüde olduğunu gösterdiği ikinci bir memnuniyet noktası, çiftçinin kendine ait işletmesinin nasıl yürüdüğü ile ilgilidir. Çiftçiler, sevdikleri bu mesleği zevkle yapmaktadır. Bunların % 71 i işletmelerinin çok iyi (% 9), ya da oldukça iyi (% 63) yürüdüğünü söylemektedirler. Bu değerlendirme ile yine aynı çiftçilerin bir dizi güçlük ve memnuniyetsizlik noktaları sıralamaları, gerçekte yalnız görünüşte kalan bir çelişmedir. Gerçekten bu güçlüklerin nedeni dışarda kalmaktadır - çiftçilerin sorumlusu olmadığı kötü satış fiyatlarında. Güzel hasatlar, büyük verimlilik memnuniyet doğurmakta, ancak üretimdeki bu artış fiyatların düşmesine yol açtığında bu memnuniyeti hayal kırıklığı izlemektedir.

Üçüncü bir memnuniyet noktası (bunu abartmamağa çok dikkat etmelidir) yaşama düzeyi yönündedir. Kendileriyle görüşülen çiftçilerin % 71 i, bundan 30 veya 40 yıl öncesine karşılaştırma yaparken işin artık daha az yorucu olduğunu, % 46 sı o zamana oranla daha mutlu olduklarını, % 43 ü de kazançlarının daha yüksek olduğunu belirtmektedir. % 54 ü ana-babalarına veya kendilerinden önce gelenlere oranla daha rahatta olduklarını söylemektedir. Bununla birlikte geçen beş yıl içinde yaşama düzeyinin izlediği gelişim konusunda bu eğilim tersine dönmekte ve konuşulan çiftçilerin % 61 i durumun bu süre içinde düzelme göstermediğini söylemektedirler.¹

Bu çelişmeyi niteliksel incelemede de buluyoruz, burada da aynı kişiler, bir yandan durumlarının kötüye gittiği duygusunu belirtirken, öte yandan zahmetin azaldığını ve hayatın daha kolay olduğunu ifade etmektedirler. Bu noktada da çiftçiler, kendi yaşama düzeylerindeki evrimi yine şehir dünyasıyla bir karşılaştırma yapmak suretiyle değerlendirmektedirler. İşte durmadan ileriye götürmesi gereken bir evrim içinde her türlü duraklama ve gerilemeyi acıyla karşılamaları, bir şehir toplumu modelini benimsemiş olmalarından ötürüdür. Böylece bir önceki kuşağa göre gözlemlenen ilerleme, bu «kazanma arzusu» yüzünden duyulan gerginlik halinin arkasında kaybolmaktadır.

Aynı şekilde teknolojinin evrimine bağlı olan memnuniyet noktalarının (ister makineleşme, ister gübre veya mücadele maddeleri kullanma, isterse toprak birleştirmesi olsun) da biraz bulandığı gö-

(1) Öte yandan I.F.O.P.'un bütün nüfus üzerinde yaptığı araştırmalar şehirlielerin de bu dönem içinde kendi yaşama düzeylerinin gösterdiği gelişme seyri konusunda çiftçiler gibi düşündüklerini göstermiştir.

rülmekte ve çiftçiler bu değişmelerin fiatı olan ağır mali yükleri daha sık ve daha geniş ölçüde hatırlamaktadırlar.

İncelemenin ayrıntılarına daha da yakından girmekle biribirinden ayrı iki türlü memnuniyet noktası gözlemlemek mümkün olmaktadır. «Rutin» diye niteliyebileceğimiz birinci tür memnuniyet noktaları, örneğin Hérault'da şarap üreticilerinin, çalışma alanlarının kendilerine geniş ölçüde boş zaman bırakmasından veya birçok işi bir arada yapma imkânı vermesinden, ya da Pays d'Auge'da olduğu gibi hayvancılık ve kadınların işletmede çalışması sayesinde erkeklerin hayvan ticareti yapmaya geniş zaman bulmasından ileri gelmektedir.

İkinci tür memnuniyet noktaları ise değişmelerle ilgilidir: örneğin bir işletmeye elektrikli süt sağma makinesinin girmesi, hayvancılığın kaldırılması sayesinde üreticilerin tatil yapma olanağına kavuşmaları, veya Cantal'da olduğu gibi küçük bir sütçülük kooperatifinin kurulması ve bir tarımsal kollektif şirketin doğması. Bu ayırım moral bakımından büyük bir önem taşımaktadır.

Memnuniyetsizlikler

Çiftçilerin söylediklerine bakılırsa, memnuniyetsizlikleri esas itibariyle ekonomik sorunlarla ilgilidir: kendileriyle konuşulan çiftçilerin yüzde 61 i ürünlerinin düşük fiyata gittiğini söylemişlerdir. Tarım ürünlerinin kötü fiyatlarla satılması ile ilgili şikâyetler, niteliksel inceleme sırasında ziyaret edilen bütün bölgelerde duyulmuş ve Champagne ile Hérault'da özellikle şiddetli olduğu görülmüştür. (Fakat şarapçı Midi'de şarap fiyatları daima yıldan yıla çok büyük dalgalanmalar göstermekle ve bu durum gizli bir memnuniyetsizlik kaynağı olmakla birlikte, Champagne'da çiftçilerin çok şiddetli tepkiler göstermesi biraz da konjonktürel etkenlerden ileri gelmiştir; gerçekten araştırma çok kötü bir harman dönemi sonrasına tesadüf etmiştir.)

Tarımsal ürünlerle sanayi ürünlerinin fiyatları arasındaki fark konusunda artık herkesçe bilinen şikâyetler hemen her yerde duyulmuştur: günlük tüketim maddeleri, üretim için zorunlu olan mallar, tohumlar, tarımsal ilâçlar, hayvan yemleri, traktörler, hep gittikçe daha pahalıya satın alınabilmektedirler. Üretim araçları kendilerini kolayca amorti edememektedirler. Makineleşme hem pek yetişkin olmıyan ve hem de pahalı olan işgücü sıkıntısına bir çözüm yolu olmakla birlikte, bu alana yatırım yapmak için çok ağır borçlar altına girmek gerekmektedir. Tarımsal Kredi kurumun-

dan alınan borçların ödenmesi, sosyal masraflar, sigorta masrafları ve hatta vergiler işletmeleri aşırı ölçüde ağır mali yükler altına sokmaktadır. Ürünlerin çiftçilerden alınış fiyatları ile şehirlerde tüketicilere satılış fiyatları arasındaki fark üzüntüyle karşılanmaktadır. Doğal felâketler, —dolu, kuraklık, épizoti, don, vs.— çok ağır kayıplara yol açmakta ve sigortanın mevcut olduğu alanlarda bile hiçbir zaman tam olarak tazmin edilememektedir.

Nisbeten çok yeni bir olay olan gelişme yarışının, üreticileri işletmelerini büyütme zorunluluğuna (Çiftliklerini hayvancılık yapılmıyan tarımsal işletmelere dönüştürmek için) karşı son derece duyarlı kıldığı Champagne'da, orta işletmelerin genişlemesini sınırlıyan toprak fiyatındaki hızlı yükselme, çiftçilerde görülen memnuniyetsizliğin başlıca nedenlerinden biridir.

Araştırmada kendileriyle konuşulan üreticilerin yüzde 61 i (1962 de) yılda 5.000 ile 9.600 Frank arasında para kazandıklarını söylemekteydiler. Medyan yıllık bütçe 7.000 Frank kadardı. Şüphesiz bu rakamı işçi bütçeleriyle karşılaştırmak pek yerinde olmaz —çünkü çiftçiler aile bütçesiyle işletme bütçesini her zaman birbirinden pek iyi ayırd etmemekte ve kendilerinin tükettiği tahılın, yine de nisbeten önemli olan, payını hesaba katmayı ihmal etmektedirler. Bununla birlikte çiftçilerin «makul isteklerini» tesbit etmek için sorulan soruya gelen cevaplar geçerli bir gösterge ortaya koymaktadır: bu istekler, yukarıda belirtilen yıllık medyan bütçenin 11.750 Frank olmasını gerektirmektedir. En fakir çiftçilerin, 1962 de 8.000 Frank olarak belirttikleri bir türlü «en düşük yaşama düzeyi» ni arzuladıkları görülüyordu.

Ancak, gayri safi rakamlarla ifade edilen para gelirlerinin tutarı, bu bakımdan çok büyük bölgesel farklılıklar gösteren bir gerçeği tam olarak anlatmağa yetmemektedir. Örneğin yalnız şarapçılık yapılan Biterrois'da zati tüketimde kullanılabilecek tek ürün şarap olup, üreticiler bütün beslenme maddelerini parayla satın almak zorundadırlar. *Yıllık* gelirini bir defada veya düzensiz aralıklarla ürünün bir dilimini satıp elde eden üretici, büyük bir miktar para eline geçince geniş masraflar yapmak eğilimi göstermekte, fakat sık sık bütçe güçlükleriyle karşılaşmaktadır.

Buna karşılık Margeride gibi fakir bir bölgede, geniş ölçüde kendi ürettikleriyle beslenen çiftçiler, esas itibarıyla süt satışları dolayısıyla para biçiminde düzenli bir gelire de sahip bulunmaktadır ve bu durum onlara bütçelerini yönetmede öngörüyle hareket etme imkânı vermektedir.

Gelirlerin yetersizliği, özellikle konfor, ev gereçleri ve eğlence (Televizyon) konularında olmak üzere, bir çok mahrumiyetlere yol açmaktadır. Çok eski evleri onarmak, su depoları yapmak, işletme binalarını düzeltmek için kaynaklar yetersiz kalmaktadır. Bu konuda ifade edilen şikâyetler, yine çiftçilerin şehir yerlerindeki konfor normlarını benimsediklerini göstermektedir. Kadınlar, evdeki ve tarladaki çalışma şartlarının rahat olmayışından özellikle şikâyetçidirler. Ve bu memnuniyetsizlik, genç kızları çiftçi olmıyanlarla evlenmeğe yönelten en önemli etkenlerden biridir.

Yaşlı çiftçiler arasında ise endişe çok daha güçlü bir biçimde duyulmaktadır. Araştırma dolayısıyla kendileriyle konuşulan çiftçilerin yüzde 47 si ölünceye kadar çalışmak zorunda kalmak korkusu içinde bulunmakta, elli beş yaşın üzerindeki çiftçiler arasında ise bu korkuyu duyanların oranı yüzde elliikiye çıkmaktadır.

Çiftçiler tatil yokluğunu, zımnen tarım mesleğinin kölesi oldukları biçiminde yorumlamaktadırlar. Araştırma sonuçlarına göre çiftçilerin yalnızca yüzde beşi şimdiye kadar tatil yapmak imkânı bulmuştur; yüzde altmış biri tatil yapmayı arzuladıklarını, fakat galiba hiçbir zaman buna imkân bulamayacaklarını ifade etmektedirler. Bu noktada çiftçiler öylesine duyarlı görülmektedirler ki, şehir hayatı karşısında kendi yaşama tarzlarının geriliği ile ilgili bütün şikâyetlerini kristalleştirmektedir. Yaz aylarında ve tam da tarla işlerinin en zorlayıcı zamanında, şehir halkının kütle halinde köylere ve tarımsal bölgelere tatile gelmesini çiftçiler, şehir uygarlığının fethedici üstünlüğünün simgesi olarak algılamaktadırlar.

Kişisel bir ulaştırma aracına sahip olmıyanlar için, şehir yerinin sağladığı eğlence olanaklarından yararlanmaya imkân yoktur. (Çiftçilerin yarıya yakın kısmı otomobile sahip değildir; oysa otomobil almayı arzulamadıklarını söyleyenler yalnızca yüzde yirmi oranındadır.) Öte yandan köyde eğlence toplantıları yapma vesileleri geçmişte olduğundan daha da seyrekleşmiştir. Pek çok yersel bayramlar kaybolmaktadır; pazarlar ve fuarlar batmaktadır; kahvelere gittikçe daha az gidilmektedir. Aileler eskiye oranla çok daha fazla hareketli olmakla birlikte, kendi içlerine daha çok kapanmış bulunmaktadırlar.

Psikolojik nitelikte bir tecrid edilmiş ve terkedilmiş olma duygusu, ayrıntılarla ilgili bir dizi memnuniyetsizlik noktalarını içine almaktadır: suyun gelmesindeki gecikme, köy sokak ve yollarının kötü durumu, tahsile devam edecek olan yetişkin çocuklar için eği-

tim kurumlarının uzakta kalması bu duygunun oluşmasında payı bulunan etkenlerdir.

Nüfusun azalmasından, gençlerin göçünden, terkedilmiş evlerden vs. yakınırken çiftlerin sık sık belirttiği bu psikolojik yalnızlık, bu hüznün izlenimi, hareketsizlik ve sıkıntı içinde nerdeyse bitkisel bir hayat yaşadıkları uzun kış günlerinde çok daha büyük bir acıyla duyulmaktadır. Sanılabileceğin tersine, bu tecrit edilme duygusuna, fiziki bir gerçeğe tekabül ettiği yerlerde, örneğin Mas-sif Central'ın yoldan-belden uzak (bazan kar yüzünden haftalarca her türlü haberleşmesi kesilen) köycüklerinde psikolojik bakımdan daha kolay katlanılabilmektedir.

Kısacası terkedilmişlik, bir yana atılmışlık - veya geçmiş günleri hatırlayınca duyulan endişe - biçiminde ifadesini bulan soyut hoşnutsuzluk, şikâyete yol açan hususların kesin olarak bilinmesinden daha büyük önem taşımaktadır. Köylünün, içinde yaşadığı durumun adaletsiz bir durum olduğu yolundaki algısı, bu durumun bütünü hakkındaki yan bir algıdır.

Çiftçilerin çoğunu gerçekten etkiliyor görünen adaletsizliğe uğrama duygusu, köylü bunalımının temel bir etkenini de ortaya koymaktadır: köylüler, toplumda kendilerine karşı bir *saygı* yokluğundan derin acı duymaktadırlar. Nadiren açığa vurmalarına rağmen bu husus, söyledikleri şeylerin, verdikleri cevapların pek çoğunun arkasında yatmaktadır.

Çiftçilerin ortaklaşa tasarımlarında köylü, ahlaki bakımdan üstün, daha «yiğit» ve toplumsal bakımdan da daha yararlı —«memleketi doyuran» kendisidir— olmasına rağmen, toplumsal hiyerarşide şehir sâkinlerinin altında kalmaktadır. Küçük bir cümle bir *leitmotif* haline gelmektedir: çiftçilik mesleği «mesleklerin sonuncusudur». Araştırmada sorulan sorulardan biri, kendileriyle konuşulan çiftçilerden, çiftçilik dahil yedi mesleği sağladıkları toplumsal prestije göre sıralamalarını istiyordu. Çiftçilerin yarısından çoğu kendi mesleklerini sonuncu veya sondan bir önceki sıraya koymuşlardır. Bütün olarak ele alındığında yalnız fabrika işçilerini köylülerden daha kötü durumda mütalâa etmişlerdir. Kendileriyle konuşulan çiftçilerin çoğunluğu, bu durumun otuz veya kırk yıldan beri düzelme göstermeden sürgeldiği inancındadır.

Çocuklarının devlet memurluğu mesleğine girmesini arzu eden çiftçilerin oranının nisbeten yüksek olması (araştırmaya göre konuşulan çiftçilerin yüzde 23 ü), güvenlik arzusu yanında, yukarıda

üzerinde durduğumuz saygı ihtiyacı ile de ilişkili görünmektedir. Gerçekten çiftçilerin yüzde altmış dördünün toplumsal prestij derecesi açısından memurluk mesleğini birinci sırada andığını fakat sağladığı gelir miktarı bakımından çiftçilerin yalnızca yüzde otuzunun böyle düşündüğü görüyoruz. Bu gözlemlere dayanarak çiftçilerin, gelirlerinin artmasından çok daha şiddetle, toplumda gördükleri saygının artmasını arzuladıkları sonucunu çıkarmak, bize pek aşırı bir yorum gibi görünmemektedir.

Ensesinde Boza Pişirilenler

Bu şekilde ifade edilen hoşnutsuzluklar çok defa çiftçileri çözüm yolları aramaya yöneltmemektedir. Güçlüklerin bilincine varmak sorunların incelenmesine yol açmamakta, fakat sık sık sorumlulara veya sorumlu olduğu ileri sürülenlere karşı bir dizi saldırgan boşalmalara sebep olmaktadır. Bu yol, sosyal psikolojinin iyi bildiği üzere, gerginliklere karşı klasik bir tepki mekanizması teşkil etmektedir.

Böyle bir tepki gösteren çiftçi, durumunu bir başarısızlık olarak algılamaktadır: zenginlik ve bilgi alanındaki aşağı durumu bunlar modern toplumun iki üstün değeri olup, iktidarın aynı zamanda hem simgeleri, hem de araçlarıdır-, ahlâki üstünlüğünün kendisine hak kazandırdığı bir statüye ulaşmasını önlemektedir. Başarısızlığın geliştirdiği suçluluk duygusu bir nevi defedilmeğe çalışılmaktadır. Hoşnutsuzluklarının tümünü dışarıya vurmakla çiftçi, kızgın, geri, tutucu, inatçı, kalıplaşmış, korkak ve açgözlü köylü tasarımını reddetmektedir; gerçekten kendisi, şehir dünyası hakkındaki tasarımlarının çarpıklaştırıcı aynasına bakarak şehirli insanların çiftçiler hakkındaki yaygın anlayışlarının böyle olduğunu sanmaktadır.

Bir çıkmaz karşısında denek bütün gücünü bir geçit (bireysel veya toplu halde) bulmaya yöneltecek yerde, sorumluları bulmaya ve onları kınamaya harcamaktadır; kendisi elinden gelen herşeyi yaptığını söyler; yolunda gitmiyen ne varsa *başkalarının* hatası yüzündendir.

«Herkes zayıf olan çiftçileri aldatarak onlardan istifade etmekte; o çiftçiler ki, zaman, mevsim, toprak, bitki ve hayvanların meydana getirdiği doğa güçleriyle karşı karşıyadırlar ve bunları aldatmalarına imkân yoktur.» Bir mülakattan alınan bu cümle, bu muhakeme yolunun, aşırı durumlarda nereye kadar vardığını açıkça göstermektedir.

En sık bulunan sorumlu, bulunması en kolay olan hükümettir. Araştırmada kendileriyle konuşulan çiftçilerin yüzde elli ikisi, hükümetin tarım politikasına karşı olduklarını söylemiştir. Kamu yetkililerini tarıma karşı kayıtsız kalmakla, tarım yerine sanayii tercih etmekle, çok ağır vergiler yüklemekle vs. kınamaktadırlar.

Aracıları, kasapları, tâcirleri, vs. tefecilikle suçlamakta, sanayicilerin imal ettikleri maddeleri çok pahalıya sattıklarını, yabancı rekabetin ve ortak pazarın ürünlerinin küçük fiatla satılmasına yol açtığını, yabancıların toprakları yutarcasına satın aldığını, tarım işçilerinin hem az hem de kötü çalıştığını, kantonların hiçbir şey yapmadan köylünün sırtından yaşadığını, belediyenin yolları kendi kaderine bırakmış olduğunu vs. söylemektedirler.

Suçluların bizzat çiftçiler arasından seçildiği de oluyor bazan : Duruma göre, komşuların zihniyeti yüzünden küçük toprakların birleştirilmesinin imkânsız olduğu söylenmekte, sendikanın faaliyetini veya yeteri kadar faal olmamasını eleştirmekte, küçük aile işletmelerinin rutin-sever, büyük işletmecilerin ise herşeyi yutmak istercesine büyük bir genişleme ihtirası içinde olduğunu söyleyip kınamakta, karşılaşılan engelleri yaşlıların tutuculuğuna veya gençlerin korkaklığına bağlamakta, kiracı çiftçi mal sahibinin aç-gözlülüğünden, toprak sahibi ise kiracının ihmalkârlığından yakınmaktadır.

Bazen de suçlular kader, kötü talih gibi görünmez güçlerdir. Bazı çiftçiler kötü talih kavramını, hiç fark gözetmeden ani değişmelere, hayvan hastalıklarına ve piyasa kanunlarının işleyişine aynı şekilde uygulamaktadırlar. Yalnızlık içindeki köylü piyasayı yöneten muazzam güçlerin karşısında öylesine zayıftır ki, fiatlarda bir düşüş ona aynen kuraklık veya brucellose gibi bir tabiat afeti olarak görünmektedir.

Görüldüğü gibi iki türlü sorumlular vardır : bunlardan birinci türe girenler, Devlet, memurlar, ekonomik kanunlar gibi uzak ve soyut güçler şeklinde belirlemektedirler; ikinci türe girenler ise çiftçinin doğrudan doğruya ilişki halinde olduğu bireylerin somut görüntüleridir (komşu, mahalleli, köyün sığır satıcısı).

Teknoloji Hayâli

Yukarda özet olarak sıraladığımız memnuniyet ve memnuniyetsizlik noktalarının aynı bireyde bir arada bulunması karşısında, çiftçilerin çoğunun tutumlarında çelişme içinde buldukları-

nı söyleyebiliriz. Yalnız küçük birer azınlık tamamıyla «memnun» veya tamamıyla «şikayetçi» gruplarına sokulabilir. Bu çelişme neden ileri gelmektedir?

Tarım toplumuna dengesizlik getiren şey sanayi ve şehir toplumunun tarım dünyası üzerinde baskısı olmuştur. Çiftçiler, şehirlerin evrimi karşısındaki geri kalmışlıklarını aniden ve gecikmeyle farketmişlerdir. Bu geri kalmışlığı İkinci Dünya Savaşı sırasında ve hemen onu izliyen yıllardaki nisbi bolluk çiftçilerin gözlelerinden kısmen saklamıştı.

Fakat modernleşme sorununu ele alırken, bizzat kendi düşünme biçimlerinin karşılıklarına çıkardığı sınırları aşmaları, bugünden yarına denecek kısa bir zaman içinde toprağı, iklimi, hayvanları basit üretim araçları olarak görmeleri, günlük faaliyetlerini sanayideki gibi zorunlu ve metodlu bir biçimde yapılacak üretim ve ticaret işlemlerine dönüştürmeleri mümkün olamazdı.

Tarıma kütle halinde makinenin girmesi üzerine, bu alandaki teknikte bir kopmaya tanık olunmuştur. İmalatçılar ve satıcılar tarafından teşvik edilen köylüler, traktörler satın alarak sanayii taklit etmeğe çalıştılar. Bu tutum çok defa akılcı olmaktan çok saf, büyümlü bir tutumdu -pek çok gereksiz- makineleşme durumlarının gösterdiği gibi-. Artık kendileri de sanayideki gibi makine kullandıklarından, çiftçilerin birçoğu, işletmelerinin yapısında gerekli değişimleri yapmadan, ürünlerine pazar bulma sorununu düşünmeden, sanayide olduğu gibi başarı elde edeceklerine inandılar.

Değişmelerin niteliksel özellik taşıdığı hemen farkedilmedi. Atların ve kol gücünün yerine traktörler -hatta Champagne'da olduğu gibi şahıs malı biçer-döverler-konuluverdi ve geriye yapılacak başka şey kalmadı sanıldı. Şarapçı Midi'de olduğu gibi.

Çiftçiler, yalnız tekniğe dayalı çözüm yollarının yanıtıcı olduğunu ve hatta yeni sorunlar doğurabildiğini kendi deneyleriyle anlayabilmek için mekanik, kimya ve biyolojinin esrarlı dünyasında yorucu bir çiraklıktan geçme zorunda kaldılar; makineleşmenin amortismanı, toprakların parçalanması ve yeniden birleştirilmesi, borçların ödenmesi, verimliliğin hesaplanması, ürünün stoklanması, ticari dolaşım bu yeni sorunlara örneklerdir. Ekonomik düzeyde de duruma intibak etmek arzusu vardır: hiç olmazsa bu genç çiftçilerin bazılarında. Fakat bu arzu eski düzenin ve yüzyıllık geleneklerin getirdiği normların korunması yönündeki direnmeyi önlemiş değildir.

Bizzat kendi arzularını giderecek araçları iten bu çelişkili tutuma, yaşama şartları alanından anlamlı bir örnek almak mümkündür : daha önce değinmiş olduğumuz tatil konusu. Belirttikleri engeller (çiftliği, hayvanları terketmenin imkânsızlığı), en sonunda çok basit çözüm yolu bulunduğunu farkettileri zaman bile, kendilerine aşılmaz engeller gibi görünmektedir. Bazan, karşılıklı olmak kaydıyla, işletmesini komşusunun nezaretine bırakmak yetecektir. Fakat zorlukla hatırlanan bu varsayım, derhal ütopya sayılıp reddedilmektedir. Sanki, tatil yapmayı *arzulamak* meşru sayılmaya başlamıştır; fakat bu arzuyu *gerçekleştirmek* henüz böyle karşılanmamaktadır.

Örgütlenmek, gruplaşmak, ya da büyüme zorunluluğu duyulmağa başlamış, fakat makineli tarım köy topluluğunun üyeleri arasındaki bağları gevşetmiş, bireyciliği ve başkalarına faydalı olabilecek her tasarıya karşı güvensizliği güçlendirmiştir. Bu gelişme, eski topluluk uygulamalarının çok uzun süre yaşayageldiği ve hiçbir şeyin bunları altadıp yerine geçemediği Champagne'de özellikle belirgindir.

Nitesel inceleme, bunalımın hem Champagne Crayeuse gibi gelişmekte olan bölgelerde, hem de Biterrois gibi gerileme halinde olan ve en şiddetli huzursuzlukların görüldüğü ve beklenmekte olduğu bölgelerde özellikle canlı olduğunu göstermiştir. Bütün bölgelerde psikolojik sarsıntının, eskiye göre değişikliklerin günümüze kadar daha yüzeysel kaldığı zengin (Pays d'Auge) veya fakir (Margeride) kesimlerdekenden çok daha güçlü olduğunu anlamak kolaydır.

Hérault'lu şarapçılar, bütün yaşama alışkanlıklarının baştan aşağı bozulacağını görerek, az verimli de olsa bağcılığı terketmeğe razı olmamaktadırlar. Champagne'lı üreticiler, son yıllarda üretim alanında yaptıkları olağanüstü çabalarla elde ettikleri sonuçların kararsızlığı arasındaki dengesizliğe karşı isyan halindedirler.

Bugünkü durumda tarım toplumundaki çözülme çok ileri bir aşamaya varmış bulunmaktadır. Fakat buna karşılık çiftçilerin toplum bütününe katılması, henüz gerçekleşme aşamasından çok uzakta bulunmaktadır

Şurada burada, bilinmesi gereken çözüm yollarının neler olduğu anlaşılmağa başlıyor : daha ileri düzeyde bir öğretim, daha bol sermaye. Fakat bu çözüm yolları gerçekleşmeyince, şimdiye kadar olduğu gibi yaşamağa devam etmekten ve sorumluları yardıma çağırmaktan başka ne yapılabilir?

SONUÇ

Sonuç olarak yapılan bu incelemenin, gerçekten «moral» kelimesinin klasik anlamıyla, yani bir iş yerinde, ya da ordu gibi bir topluluk içinde kullanıldığı anlamıyla, bir «moral» incelemesi olup olmadığı sorulabilir. Bu klâsik anlamıyla moral, birey açısından değil, topluluk açısından değerlendirilmektedir. İyi çaba gösteren, iyi çalışan kimse, bu sonuç katı bir disiplinin ürünü olsa bile, «yüksek» morale sahip sayılacaktır. Bu insanın mutlu olup olmadığı pek önemli değildir. Kavramın kullanımına bu kayıt konduğu takdirde çiftçilerin, kendi işletmelerinin ve genel olarak tarımın geleceği konusunda az mı, yoksa çok mu iyimser oldukları ve modern topluma uymaya az mı, yoksa çok mu eğilimli oldukları konusunda bir yargıda bulunmak mümkündür.

Eğer başlangıçta yazdığımız gibi, bu anlamıyla «moral» çiftçilerin yeni şartlara gerçek uyumlarının temel öğelerinden biri ise, burada sunulan türden bir incelemenin tarımı gelecekte nelerin beklediği hakkında bizim için nasıl aydınlatıcı olabileceğini sormak gerekir. Böyle bir soruya cevap verilmesi önce burada sunulan verilerin, tarımsal gelişmenin objektif şartlarına bağlanacağını varsayım.

Herkes bilmektedir ki Fransız tarımında, geçen on-onbeş yıl içinde görülen değişmelerin bir bilânçosu, makineleşme, gübre kullanılması, tarım usulleri hayvan ve bitki türlerinin seçimi, vs. alanlarında itiraz edilemeyecek bir çok düzelmelerin gerçekleşmiş olduğunu ortaya koyacaktır. Tarımda aktif nüfusun efektiflerindeki düşme göz önünde tutulacak olursa, en dikkate değer sonuç olarak insan başına verimliliğin artması belirmektedir.

Tarım mesleğini örgütlendirme çabaları da bilinmektedir. Bu çabalara cevap olarak S.A.F.E.R. (Sociétés d'Aménagement Foncier et d'Etablissement Rural : Toprak Plânlaması ve Tarımsal Kuruluş Dernekleri)'nin kurulması gibi yasal tedbirler alınmıştır. Böylece doğrudan doğruya gerçekleştirilen teknik ve ekonomik ilerlemeden ayrı olarak bir işbirliği ve deneyim ruhu da bir ölçüde gelişebilmiştir. Fakat bu gelişme, tarım alanının ancak sınırlı bir kesimine ulaşabilmiş görünmektedir.

Gerçekten güçlüklerin yalnız hoşnutsuzlukları doğurmakla kalmayıp, bu hoşnutsuzlukları gidermeğe imkân verecek bir ruh halinin gelişmesine engel de olduğu muhakkaktır.

Bunların başlıcaları *ekonomik* mahiyet taşır. Halen ürünlerin ticareti hemen tamamen tarımın dışında cereyan etmektedir. Satış kooperatifleri —çok defa basit ticari işletmelerden biri olarak katılmakla yetinmektedir— çok etkisiz bir rol oynamakta, bir düzenleyici ve kötüye kullanmaları sınırlayıcı görev görmektedir. En güçlü oldukları sektörlerde de fiyatları devlet tayin etmekte ve böylece bu kooperatiflerin eylem alanı sınırlı kalmaktadır.

Bazı güçlükler *teknik* mahiyette güçlüklerdir : bazı bölgeler, bazı işletmeler aşırı ölçüde makineleşmişken, başka bazıları yeterince makineleşmiş değildir. Bütün olarak ele alındığında tarımda teknolojik düzey yetersizdir. Çiftçilerin çoğu ampirik bilgiler elde etmişlerdir, fakat düzenli bir öğretimden yoksundurlar. Teorik temellerin yokluğu yüzünden, «kendi kendini ispatlamıyan» her yeniliğe karşı genellikle güvensiz ve şüphecidirler ve olumlu sonuç verdiğini gördükleri deneyimleri taklit etmekle yetinmekte, bu deneyimleri kendi işletmelerine uydurmak imkânlarını aramaktadırlar.

Son olarak bir de *ekolojik* mahiyette olan güçlükler vardır ki, bunların da ihmal edilmemesi gerekir. Dağınık ve dağlık yerleşim bölgelerinde tecrit edilmişlik özellikle güçlü bir biçimde kendisini duyuran bir gerçektir. Daha genel olarak, bir arabaya sahip olmıyan herkesin, küçük köy toplumu dışındaki dünyayla temas kurma olanakları en düşük düzeyde kalmaktadır. Oysa psikolojik ve kültürel bakımdan başka çevrelerle ilişkiler kurmaya en çok ihtiyacı olanlar da, bu küçük köy topluluğunun sınırları içinde kapalı kalanlardır.

Makineleşmiş bulunan küçük ve orta boy işletmelerde insanlar bütün çalışma günleri boyunca genel olarak yalnızdır. Bu yalnızlığın dışına çıkmak imkânına sahip değilse, büyük topluma dahil olma olanakları tehlikeye düşmüş demektir.

Bizzat tarımsal göç de, pek çok marjinal işletmelerin ortadan kalkması üzerine gerçekleşen mülkiyet temerküzünden yararlananlara işletmelerinin yaşama gücünü arttırma imkânını vermekle birlikte, tarım dünyasının zamanın şartlarına uymasını güçleştirici bazı özellikler taşımaktadır. Gerçekten tarım dışına göçenler çok defa teknik bakımdan şartlara en çok uyabilmiş olanlardır; bunlar yeteneklerini şehirde daha avantajlı bir biçimde kullanma hevesine kapılmaktadırlar. Kalanlar içinde ise en girişken olanlar, çok çabuk gelişerek aralarındaki farkı arttırabilmekte ve böylece içinde yaşadıkları topluluğa intibak durumunu yitirebilmektedirler.

Görüldüğü gibi bazı nesnel şartlar tarımın gelişimini iki yandan belirlemektedirler: bir yandan teknik ve ekonomik düzey ögesi olarak doğrudan doğruya, bir yandan da belli tutumlara yol açarak. Tutumlar konusunda her inceleme ve her eylem bu şartları göz önünde tutmak zorundadır.

Bununla birlikte eylem gibi incelemenin de yönelimi, yarının tarım dünyasından ne beklendiğine bağlıdır. Bu konuda başlıca iki intibak yolu açık bulunmaktadır: kapitalist tipte bir toprak temerküzü, yahut da kooperatifleşme. Bu güne kadar ekonominin tabii mekanizmalarının işleyişi esas itibarıyla birinci yolun lehinde olmuştur. İşletmelerin kapitalist büyümesini sınırlandırma eğilimi taşıyan yasama tedbirlerinin bu büyümeyi durdurmak bakımından çok yetersiz olduğu görülmüş bulunmaktadır. Türlü yollar kanunu işlemez duruma sokmak ve S.A.F.E.R.'in şuf'a hakkını başarısızlığa uğratmak imkânını vermektedir.

Birinci yol hızlı bir tarımsal göç olayına oldukça intibak edebiliyor ve daha az kapsamlı bir dinamizme ihtiyaç gösteriyor görünmektedir.

Yapılacak incelemelere gelince, görüldüğü gibi bunlar esas itibarıyla bir siyasal seçime bağlıdır. Eğer kamu yöneticisi kuruluşlar bugünkü toplumsal göçün bütün sonuçlarıyla devam etmesini istiyorlarsa, gelecekte yapılacak incelemelerin, göçenlerin yeni çevrelerine intibak ettirilmeleri, şehir toplumuna daha iyi bir katılmanın etkenleri üzerinde yapılması gerekir.

Yok eğer tarımsal üretimde gerekli artışı da sağlayarak köylülerin toprakta kalmaları arzulanıyorsa, küçük çiftçilerin kooperatifleşmesini engelliyen frenlerin mahiyet ve kaynağını incelemek gerekir : bu engelleri ortadan kaldıracak tedbirleri belirlemek için.